

STATUS OF THE GAGAUZ LANGUAGE IN GAGAUZIYA

Güllü KARNFİL *

* AMEA, Komrat, Gagauzya

E-mail: gullukaranfil@hotmail.com

Copyright © 2015 Güllü KARNFİL. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

Gagauz is the Christian religion, Turkish speaking, the number of 250 thousand (the exact number is not known) is a Turkish society rather than one. Turkish Anatolia, the Turkish language into the language of the old Oguz group, the Balkans is similar to the language of Turkey. Starting from 1739. year to year until 1814. Dubrovnik bölgesindän a great part of Bessarabia from Moldova's Gagauz migrating to this day (180 thousand), a part of Ukraine (40-50 thousand) lives. There are a few Gagauz villages in Bulgaria, Greece, and elsewhere in Rumanya. 1994. Place of autonomy within the borders of Moldova's Gagauz years was established. This was taken in the Gagauz language moldoya rusçayl Barabar Gagauzia, and the writing as the official language. Here, let the debate be used because of the language.

Keywords: Gagauzia, Gagauz Language, Gök oğuz Language, Gagauzian Turkish

Gagauziyada Gagauz Dilinin Durumu

ÖZET

Gagauzlar hristiyan dinindän olan, türkçä lafedän, sayısı 250 bindän (sayı kesin bilinmeer) zeedä olan bir türk toplumdur. Türk dillerinin oguz grupasına girän bu dil eski Anadolu türkçesinä, Balkan türklerinin dilinä benzeer. 1739- cu yıllardan başlayarak 1814-cü yıllaradık Dobruca bölgesindän Basarabiyaya göçedän gagauzların büyük bir kısmı büün Moldovada (180 bin), bir kısmı Ukrainada (40-50 bin), yaşêêr. Birkaç gagauz küüyü var Bulgariyada, Greçiyada, Ruminiyada hem başka yerlerdä. 1994-cü yılda Moldovanın sınırları içindä Gagauz Yeri Avtonomiyası yaradıldı, da gagauz dili moldovan hem rus dillerinnän barabar Gagauziyanın ofițial dil gibi yazıya alındı. Ama dilin kullanılması istoriyasına bir ekskurs yapalım.

Anahtar Kelimeler: Gagauzeli, Gagauzya, Gagauzca, Gökoğuzca, Gagauz Türkçesi

GAGAUZİYADA GAGAUZ DİLİNİN DURUMU

Gagauzlar hristiyan dinindän olan, türkçä lafedän, sayısı 250 bindän (sayı kesin bilinmeer) zeedä olan bir türk toplumdur. Türk dillerinin oguz grupasına girän bu dil eski Anadolu türkçesinä, Balkan türklerinin dilinä benzeer. 1739- cu yıllardan başlayarak 1814-cü yıllaradok Dobruca bölgesindän Basarabiyaya göçedän gagauzların büyük bir kısmı bugün Moldovada (180 bin), bir kısmı Ukrainada (40-50 bin), yaşêr. Birkaç gagauz küüyü var Bulgaryada, Greçiyada, Rumuniyada hem başka yerlerdä. 1994-cü yılda Moldovanın sınırları içindä Gagauz Yeri Avtonomiyası yaradıldı, da gagauz dili moldovan hem rus dillerinnän barabar Gagauziyanın ofițial dil gibi yazıya alındı. Ama dilin kullanılması istoriyasına bir ekskurs yapalım.

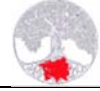
XIX asirdä Basarabiya bir parça tatlı kolaç gibi birkaç kerä “eldän elä” geçmiş: 1812-ci yılda Basarabiya (yada Bucak) girdi Rusiyanın toprakları sayıldı, 1918-ci yılda Basarabiya Rumuniyanın toprakları oldu taa 1940 kadar, sora genä Rusyanın başlık ettii Sovetlär Birliinä girdi. Sonunda 1991 –ci yılda Moldova gagauzlarla birliktä baamsız oldu.

19 asirin başlantısına kadar gagauz dili insan arasında pek gözäl kullanılmış. Siirek gagauzlar kendi dilindän kaarä başka bir dil bilärmış. Şindiki insannar bunu kötü sayerlar, ama medalinin ikinci tarafı da var. Gagauzların başka dilleri bilmemä faktı korumuş dilin paklığını hem güzelliini.

1900-cu yıllarda Çar Rusiyasında başlêr peydalanmaa azsayılı halkların dil problemleri. Çar isteer, ki Rusiyada yaşayan halklar lafetsin salt rusça, okullarda da üürediler salt rus dilindä. Peydalanêr kendi dilini dâ rus dilinnän bir uurda görmää isteyän patriotlar. Gagauzlar ilk yazılı türkçä lafları okumuşlar karamanlı din kiyatlarından. Gagauzlarda bugün dâ bulunêr gagauz dilinä pek yakın olan Karamanlı dua kiyatları. Gagauz istoriyacısı S. Kuroglu yazêr ”Kliselerdä rusça dualar okunurken gagauzlar esnämiş....., ama büyük meraklan sesläärmış gagauzlar karamanlıça duaları”. Bunu da yazalım, ani bu kiyatlar grek bukvalarınnan yazılmış.

Gagauzların ilk yazıları peydalanêr bu yıllarda “Hakikatın sesi” din gazetasında(1907). Bunu başladı Çadır kasabasında 1861-ci yılda duuan M. Çakır. Bundan sora M. Çakır gagauz dilinä çevirer bir sıra din kiyatlarını (Klisenin kısa istoriyası”, “Psalmalar” “Yeni ayozların tarihi”, “Eski ayozların tarihi”, “Liturgiya”, “Çasoslov”, “Dualar”, “Akafist”) hem yazêr “Basarabiyalı gagauzların istoriyası”nı, “Gagauzca-rumınca sözlük Basarabiyalı gagauzlar için” “Gagauz düün adetleri”, “Prut hem Nistru arası Moldovadaki kasaba hem küülerin türk-tatar adlarının açıklamaları hem bu adlarla baalı kimi legendalar”. Gagauzların öz alfabeti olmadı için bu aarştırmalar 1918-ci yıla kadar yazılmış gagauzça, ama eski rus bukvalarınnan, 1918-dän sora da latın bukvalarınnan, ama rumın orfografisyana görä. Buna bakmayarak, ilk kiyadın gagauzça tiparlanması gagauzlarda bir milli duygu hem kendi adlarına bir hodulluk uyandırmıştı.

Romın devletindä yaşarkan gagauzlara okullarda çok sert şekildä romın dili üüredilmää başlamış, bundan kaarä, pazarlar günü panayırda romın askeri gezärmış

dä däärmış “lafedin rumınca”, gagauzça lafedänneri düüyärmişlär hem cezalandırarmışlar. Ama buna bakmayarak gagauz dili her ayledä kullanılmış, da durarmış hep birinci yerdä.

Gagauz dilindä yazan M. Çakır geçiner 1938-ci yılda, da Basarabiyada gagauzça kiyat yazan insan kalmêêr. Bunu da söleyelim, ani bu dönemdü gagauz dilindä moldovan-romın alınmaları artık vardı hem benimsenmişti, bu da gagauzların roman dilli halklarlan taa evelki zamannarda da bir arada yaşamaklarından haber verer.

1940tä Basarabiya genä geçer Sovetlerin elinä. Burada gagauzların belaları zeedelener. 1946-47nin zoorna yapılan açlık alêr gagauzların üçtä bir payını. Açlıktan sora da Stalin kaldırmaları başlêêr. Gagauzların akıllı hem çalışkan insannarı Sibirä, Altaya, hem tabiatı taa sert olan yerlerä kaldırılêr. Kaldırılannarın büyük kısmı orada sert hava durumuna dayanamayıp ölmüş.

Centkän hem açlıktan sora herbir gagauz küüyünä Rusiyadan rus dilli üüredicilär, doktorlar, agronomlar hem taa başka işçilär yollanılêr, çünkü gagauzların arasında ne üüredici, ne doktor, ne dä başka üürenik insannar vardı. Te bölä başlêêr rus dili girmää gagauzların içinä. Uşak başçalarında hem okullarda, küü sovetindä, bolniçada istâr-istemâz rus dili kullanılmaa başlêêr. Şkolayı bitirän gençlär büyük zorluklarlan girärdilär üürenmää uçılışçelerä hem universitetlerä. Birkaç yıl sora başladı üüredicilerin, doktorların, uşak terbiyecilerin arasında peydalanmaa gagauz milletindän dä inteligentlär. 50-ci yıllarda küülerdü hem kasabalarda ayledä dä, sokakta da gagauz dili kullanılêr pek üüsek uurda, ama peydalanêr rusça bilän insannar da. Hep bu yıllarda çekeder uyanmaa gagauz patriotları hem inteligentiyası. 1957-ci yılda 10 yıllık savaşmalardan sora Moldova Prezidiumu çıkarêr Karar, neredä gagauz dilinä verildi ofițial yazı. Bu büyük olay o vakıtlar yeni-yeni yaranan genç gagauz aydınlarına bir stumul oldu. Genç üüredicilär D.Tanasoglu, N. Baboglu hem taa başkaları çekettilär hazırlamaa gagauz dilindä okul kiyatlarını, toplamaa gagauz folklorunu. Başlêêr çıkmaa ilk gagauzça kiyatlar, ilk gagauzça şiirlär, annatmalar.

1959-cu yılda Moldova verer karar gagauzlar yaşayan yerlerdü çevirmää okulları gagauz dilinä. Tez bir zamanada hazırlanılêr okul kiyatları, uşaklar büyük havezlän giderlär üürenmää bütün urokları gagauzça. Ama bu sevinmelik uzun sürmer. 1961ci yılda üüretim geçiriler genä rus dilinä. Bu yıllarda uşaklar üürener salt rus dilindä. Gagauz dili urokları verilmeer, taa 1986 kadar... Bu olaylarlan barabar gagauz aydınları yazêr gagauz dilindä şiirlär, annatmalar, ne biraz da olsa tutsaklêêr bu gidän protesleri.

Hep bu 60-70-80-ci yıllarda şkolarda kendi aralarında gagauzça lafedän uşaklara üüredicilär baarak, däärdilär “lafedin rusça”. Bu elbetki, etkileer uşakların psikologiyasını, artık uşaklarda peydalanêr kompleks, başka türlü desek, uşaklar utanêrlar lafetmää kendi dilindä, istâr-istemâz milli ruhu peydalanmamış bu uşak düşüner “Lafetmä gagauzça deerseydilär, demek ki benim gagauz dilim çok çirkin, hem halkım da çok kötü”. Bununnan barabar o gençtä kulturaya, adetlerä dä saygısılık peydalanêr. O uşak çekeder inanmaa, ani o diil gagauz, isteer göstermää kendini rus gibi. Sonuçta o gagauzluktan çıkêr, ruslaa da girämeer. Olêr orta bişey -

Ana dilini bilmeyen bir kimse. Böleliklän insan unuder kendi dilini, kulturasını, taa sora anasını, da olêr mankurt. O zaman rusun politikası böleydi. Bu türlü olaylar taa sık olêr kasabalarda, neredä gagauzlarlan bilä yaşêêr biraz başka millettän dä insannar. Kasabalarda ortak dil rusça oldu için Komratta, Valkaneştä, Çadırdä taa çok lafederlär rusça. Böleliklän, 80-ci yıllarda yetiştän “Sovet sistemasının uşaa” başlêêr gagauz dilini prost bilmää, onun uşakları da gagauzçayı prost biler, siirek gagauzça lafeder, zoor annêêr, uşakların uşakları sa hiç te annamêêr, lafedämeer, çünkü kasaba rus dilli, okullar, uşak başçaları rusça, evdä dä dili artık bilmedikleri için kullanılêr rusça.

Ama 1986-1987-ci yıllarda şkolalarda başlêêrlar vermää gagauz dilini ilkin haftada 1 kerä. Uşaklar büük havezlän o uroo üürenelär. Ama başka uroklar hepsi rus dilindä oldu için uşaklar küülerdä dä, kasabalarda da ruslara, onnarın dilinä, kulturasına büük hatır güder, kendilerindän taa üstün görerlär. Küülelerin dä lafetmelerindä pek çok rusça laflar peydalanêr. Gagauz küülerindä kultura evindä geçirilän yortular, küü sovetinin oturunarı, başkannan buluşmaklar, konşertlär büün dä rusça geçer. Buradan belli olêr, ani Gagauziyanın var olması gagauz dilinin kullanılmasına bir fayda getirmedi. O zamannar gagauzça bilenlerin sayısı taa çoktu, ama gittikçä azalêr. Gagauz ihtiyarları dünnädän gider, onnarın yerinä gelän körpelär dili üürenämeer, çünkü genç gagauzlar – onnarın ana-bobaları, dili bilmeer, biraz bilselär dä kullanmaa istämeer. Sovet vakıdında gagauzlar kendi dilindän utanardı, şindiki gençlär sä dili artık bilmeer. Dilimiz diil modada.

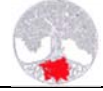
Gagauz Yerindä kullanılan ofiştial dillerin arasında sırada ilk durêr devlet dili – moldovan dili, sora gagauz dili, taa sora durêr rus dili. Ama bizdä şindi herşey tersinä. Bütün dokumentlär, yazışmalar, Kararlar hepsi rusça, Moldovaya gidän yazışmalar iki dildä moldovanca hem rusça. E neredä kaldı Gagauziyanın 92% insanın taşıdı dil, neredä avtonomiyamızın adını taşıdı dil, neredä o, ne için biz kurduk bu avtonomiyayı?

Komratta, Çadırdä, Valkaneştä, küülerdä reklamalar, sokak adları, tükan adları hepsi rusça. Aşırıdan Gagauziyaya gelän bir yabancı adam sanêr, ani yetiştı Rusyanın bir kasabasına. Moldova ta baamsızlın ilk günnerindän diiştirdi sokak adlarını, herşeyi latin grafikasıyan, hem kendi dillerindä yazdı. Moldovannarın arasında insan adları da birdän millileştirildi. Salt bizä, gagauzlara, bu milli duygu yetiştmedi. Yetiştmedi...

2 yıl oldu nicä Komratta uşak başçasında gagauz hem moldovan dilini derindän üürenän iki grupa açtılar. 1986-cı yıldan beeri şkolalarda gagauz dili üürediler. Ama nekadar da uşak başçasında hem okullarda gagauz dili üüredilmesä evdä gagauz dilindä lafetmäselär, uşak gagauz dilini üürenämäz.

Bakannık komitetinin oturuşları, Halk Topluşunun oturuşları, Gagauziyada bütün öneticilik işleri rus dilindä geçer. Sadä son iki yılda Gagauziyanın istoriyasında ilk kerä Bakannık Komiteti 2 oturuşunu gagauz dilindä geçirdi. Sadä Gagauziya öneticileri bir taraftan, aylä dä öbür taraftan var nasıl dili läüzımnı uura çıkarsınnar. Ama istek mutlak devlet tarafından läüzım gelsin.

Yok nasıl demää, ani Bakannık komiteti dilin gelişmesi için bişey yapmêêr. Yapêr, çünkü patriotların arasında bu durumnan kayıl olmayannar var. Yapêr, ama

nesoy... Bir sistema olmadan gagauz dilinin dooru yazılması hep zorluk içindä bulunacak. O sistema yok. Bir kaç gagauzça yazı varsa da onlarda bir sürü yanlışlık olêr. Bu yanlışlıklar yukarda oturan çoyunu hiç meraklandırmêêr da.

Milli şkola problemi da salt birkaç patriotun aazında kalêr.

Gagauz dilini populyarlaştırmaa deyni Gagauz öneticilii bir sıra projeklär lââzım gerçekteştirsin hem üretim, hem dâ kultura müdürlüünnän barabar. Böleliklän, Gagauziyada gagauz dilini populärleştirmaa deyni lââzım:

1. Başkan hem onun yakınnarı bir örnek olup, taa sık lafetsin gagauzça;
2. Yöneticilerin uşakları bilsin gagauzça;(bu çok önemli)
3. Gagauz dilinin dooru kullanılması hem yazılması için terminologiya komisiyası açılsın;
4. Devlet işçilerinä deyni gagauz dili kursları açılsın;
5. Peydalansın gagauzça reklamalar, afişalar, tükan adları hem t. b.;
6. Diişilsin sokak adları;
7. Gagauziyanın bütün Üretmäk kurumlarında her yıl gagauz dili haftası geçirilsin(neredä türlü programalardan kaarä ürenicilär hem üredicilär biri-birinnän lafedilecäk salt gagauz dilindä);
8. Okullarda çalışma, resim, güüdä terbiyesi hem muzıka urokları geçirilsin gagauz dilinä;
9. Küülerdä hem kasabalarda yapılan yortular gagauz dilindä geçirilsin;
10. Kasabalarda hem küülerdä Gagauz şairlerinnän buluşmaklar yapılsın;
11. Gagauzça çıkan kıyatların yaradıcılık kalitesinä taa islää bakılsın;
12. Gagauziyada yayınnanan her bir TV kanalında mutlak gagauzça programalar hazırlanılsın, GRTdä sä gençlär için gagauzça programalar yapılsın;
13. Gagauz dilindä gazeta tiparlansın hem saytlar açılsın;
14. Kendini, dedesini sevän herbir gagauz aylesindä ana dilindä lafetsin!

Gördüümüz gibi, Başkannan başlayan bu liste ayleylän bitti. Bu listedeki punktlar yukardan aşaa dooru hepsi yapılsa, sonda duran gagauz da kayıl olacek lafetmää kendi aylesindä kendi dilindä!